

1900 ve 1907 Yılları Arası Mardin Mekteb-i İdâdîsi'nin Ders Programı ve Muallim Tayin İşlemleri*

Sıraç AKTÜRKⁱ

Öz: 1869 yılında hazırlanan Maârif-i Umûmiyye Nizâmname'siyle birlikte idâdî mektepleri Osmanlı eğitim sisteminde ortaöğretim kurumu olarak yer almaya başlamıştır. İdâdiler, rüşdiye mekteplerinin üstünde ve onların ders programlarını da kapsayan daha geniş bir müfredatla yükseköğretime öğrenci hazırlayan kurumlar olarak tanımlanabilir. Bu nizamnameye göre, bin haneden fazla olan yerlerde idâdî mektebinin açılması uygun görüldüğünden, Mardin Sancağında da 19 Kasım 1900 tarihinde bir idâdî mektebi açılıp, günümüze kadar aralıksız olarak farklı isimler altında eğitim faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bu çerçevede, Mardin İdâdîsi çalışmamıza konu olmakla birlikte, evvela özelden Mardin Sancağının ve genelde İslâm aleminin klasik eğitim kurumları ve son dönem Osmanlı eğitim sisteminden ve Mardin'de görülen etkisinden bahsedildikten sonra, mektebin açılışı, öğretim programı, öğrenci sayısı, öğretmen kadrosu ve öğretmen nakil ve tayin işlemleri hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mardin, Modernleşme, Eğitim, İdâdî

Between the years 1900 and 1907 Mardin Senior High School's Curriculum and Teacher Assignment Procedures

Abstract: The senior high schools had become a part of the Ottoman educational system as secondary education institutions with the General Education Regulations in 1869. The senior high school can be defined as the institutions which are over the junior high schools with extensive curriculum preparing students for higher education. According to the this regulation, the towns with over 1000 houses had the chance to have a senior high school, a senior high school was founded in Mardin county on November 19, 1900 and it has provided education up-to-now with different names continuously. The main topic of the study consists of Mardin Senior

* Bu çalışma, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mardin Sancağı'nda Eğitim" adlı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

ⁱ Doktora Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, akturk_909@hotmail.com.

High School, classical educational institutions of the Mardin county and of the Islamic world in general and late period Ottoman Educational system, its influence in Mardin, then, the opening of the school, the teaching program, number of students, teaching staff as well as the transfers of the teachers.

Keywords: Ottoman Empire, Mardin, Modernization, Education, Senior High School

Giriş

Mardin: Klasik Eğitim Kurumları

İslamiyet'in kabulünden önce Mardin'de eğitim alanında en ciddi girişimlerin Süryaniler tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Zira M. 325 yılında düzenlenen İznik Konsili'ne öğrencisi Mar Afrem ile birlikte katılan Mar Yakup, bu toplantının bitiminden sonra kendisinin piskoposluk bölgesi olan Nusaybin'de,¹ M. 326 yılında, bir akademi kurmuştur. Nusaybin Okulu'nda nakli ilimlerin yanı sıra pozitif ilimlerden Hipokrat ve Galen'in tıp kitaplarıyla Aristo'nun mantığının bazı bölümleri de okutuluyordu (Ekinci ve Kütük, 2007: 9). Ancak, okulun temel dersleri dini olup kilisenin ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlenmekteydi (Özdemir, 2007: 80). Nusaybin, Müslümanlarca 638-640 yılları arasında fethedildikten sonra buradaki okul, Emeviler döneminde varlığını koruyup, pozitif ilimler okutulmaya devam etmiştir. Abbasiler döneminde de Vasiki ve diğer bazı şehzadelerin burada hatiplik yapması bir ilim şehri olarak önemini devam ettirdiğine işaret etmektedir (Kütük, 2006: 47, 145). Okulun bir süre sonra eğitim faaliyetlerinde gerileme yaşanmış ve 9. yüzyılda Bağdat'da kurulan medresenin etkisiyle ortadan kalkmıştır (Abat, 2007: 90). Ancak, Nusaybin Okulu'nun yönetmeliği günümüze ulaşmıştır. Genelde bütün Şam bölgesinden öğrenci alan okulun müdürünün ilim sahibi olması şartı koşuluyordu. Bir alt kademe de onun vekili durumunda olan müfessir ünvanlı bir öğretmen gelmekteydi (Atalay, 2005: 178). Süryanilerin eğitim faaliyetleri Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Mesela 1799 yılında Mardin şehir merkezinde yer alan Kırklar Kilisesinde açılıp, pozitif derslerin de okutulduğu Süryani Okulu'nda eğitim öğretim 1928 yılına kadar devam etmiştir (Akyüz, 1998: 63-66). Ayrıca, 1881 yılında Mardin Deyrüz-Zaferan Manastırına bir matbaa yerleştirilip, kültürel çalışmalara hız kazandırılmıştır. 1888 yılından itibaren çeşitli dergi ve eserlerin basımına başlanmıştır (Taşkın, 2005: 24-25).

Türk-İslam devletleri döneminde ilim faaliyetleri devam etmiş olup, Eyyûbiler döneminde Nusaybin'de iki medresenin varlığından bahsedilmektedir. Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyûbi'nin başkadısı olup İbn Kesir'in künyesini, Kemaleddin Muhammed b. Abdullah b. Kasım Ebû'l Fadl (ö. 572/1176-7) olarak verdiği kişi Musul ve Nusaybin'de birer medrese inşa ettirmiştir (Kütük, 2006:

¹ Mardin'in bir ilçesidir.

145). Yine İbn Battuta, Nusaybin'de iki medresenin varlığından bahseder (İbn Battuta, 2004: 337).

Mardin'de medrese kültürü bölgeye hakim olan Akkoyunlu ve özellikle de Artuklular döneminde yaygınlık kazanmıştır. Bölgede inşa edilen medreselerde, hem nakli hem de akli ilimlerin okutulması, şehrin eğitim ve kültür merkezi olmasını sağlamıştır. Mardin şehir merkezinde 11 medrese inşa edilmiştir. Bunlardan Kasım Paşa Medresesi, Hatuniye (Sitti Radviyye) Medresesi, Şehidiye Medresesi, Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi, Altunboğa Medresesi, Marufiye Medresesi ve Şah Sultan Hatun Medresesi günümüze ulaşabilen medreselerdir. Muzafferiyeye Medresesi, Hüsamîye Medresesi, Melik Mansur (Şeyh Aban / Libben) Medresesi, Paşavatlar Evi (Savur Kapı) Medresesi günümüze ulaşamayan medreselerdir (Özgür vd., 2013: 143).

Osmanlının son dönemlerine kadar Kasım Paşa Medresesi gibi geniş vakıflara sahip birkaç medresenin faaliyetlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır (MS,² 1319: 611; 1321: 506). 1874 ve 1875 tarihlerinde Mardin merkezde dört medrese; 1882'de 24 medrese; 1900, 1901, 1903 ve 1905 tarihli vilayet salnamelerine göre ise Mardin merkezde üç, Cizre Kazasında bir ve Midyat Kazasında da üç olmak üzere toplam yedi medrese mevcuttur (DVS, 1291: 51; 1292: 158; 1300: 113; 1318 (zeyl kısmında)); 1319: 51, 53, 54; 1321: 206, 207, 209; 1323: 206, 207, 209). Ancak, Fransız seyyah Cuinet, 19. yüzyılın sonlarına doğru Mardin'de üç medresenin faaliyette bulunduğunu ifade etmiştir (Cuinet, 1891: 497).

Son Dönem Osmanlı Eğitim Sistemi ve Mardin

Tanzimat'ın ilanına kadar Osmanlının klasik temel eğitim kurumları sıbyan mektepleri ve medreseler idi. Sıbyan Mektepleri, genelde tek odalı taş binalar olarak mahalle ve köylerde belli bir yönetmeliği veya devlet tarafından hazırlanmış bir müfredatı olmadan çocuklara okuma-yazmayı öğreten, İslam dininin kurallarını ve Kur'an'ı belleten kurumlar olarak tanımlanabilir (Kodaman, 1991: 57). Sıbyan, Arapça bir kelime olan sabinin çoğuludur ve çocuklar anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2008: 948).

Abbasiler döneminde “küttab” adıyla anılan mektebe, Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar sıbyan mektebi diyorlardı (Taşkın, 2008: 345). Mekteplerin ilk örneği olan küttâblarda sadece erkek çocuklar öğrenim görürken Osmanlı Devleti döneminde açılmış olan mekteplerde kız ve erkek çocuklar birlikte bu ilk mekteplere devam etmiştir. Bununla beraber sadece erkek veya kız çocuklarına ait sıbyan mektepleri de vardı (Baltacı, 2004: 7). Gerek program ve ders içerikleri, öğretim şekli ve kullanılan araç-gereçler, gerekse eğitim-öğretim kadrosu, öğrenci profili ve eğitim birimlerindeki fiziksel mekan anlayışı açısından İslam'ın ilk dönemlerindeki Kur'an okulları ile Selçuklu devri mektep ve küttaplarının Osmanlı devri sıbyan mekteplerini büyük ölçüde etkilemiş olduğu

² Maârif Salnâmesi.

söylenbilir (Cihan, 2007: 32). Tanzimat Dönemi'ne gelinceye kadar, sıbyan mekteplerinde; Arapça Elifba, Kur'an, Tecvit ve İlm-i hâl okunur, namaz kılma ve namaz sureleri öğretilirdi. Bunun dışında yazı yazmayı öğrenmek programda yer almazdı. I. Mahmut'un annesi ve I. Abdülhamit tarafından yaptırılan sıbyan mekteplerinde Yazı, hatta Kitabet dersleri de programa konmuş, ancak, uygulama noktasında başarılı olunamamıştır (Batır, 2007: 16).

Sıbyan mekteplerinde devletin koymuş olduğu ortak bir eğitim-öğretim müfredatı ve idare sistemi yoktu. Sıbyan mektebini kuran bir vakıf ya da hayırsever ise o mektebin ders programı, idare sistemi, masrafları ve diğer hususları mektebi kurana ait idi. Yine mekteplerin eğitim-öğretim faaliyetlerine yönelik bir yönetmelik ve program olmadığı için gelenek ve göreneklere göre davranılmaktaydı. Sıbyan mektepleri için ulemanın ve bağlı olduğu Evkaf Nezaretinin etkisinden dolayı eğitim-öğretim işleri, idare sistemi, hocaların ve talebelerin durumunu düzeltme ve diğer hususlar konusundaki geniş çaplı bir islahat girişimi Tanzimat dönemine kadar yapılamamıştır.

Medrese; içinde dini dersler okutulan yer, ders gören talebenin içinde yatıp kalktığı binadır (Devellioğlu, 2008: 599). Medrese kelimesi Arapça "derase" kökünden gelmekte olup "ders okunacak yer ve talebenin içinde oturup ders okuduğu bina" anlamına gelir, çoğulu "medaris"tir (Pakalın, 1983: 436).

Abbasilerin ilk devirlerinde eğitim-öğretim müesseseleri için "medrese" kelimesi kullanılmamıştır. Bu kelime ilk olarak 9. yüzyılda kullanılmaya başlanmışsa da, medreselerin resmi bir teşekkül olarak devlet eliyle kuruluşu 10. yüzyılda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir (Hızlı, 1987: 274).

Anadolu'da ilk medreseler 12. yüzyılda Artuklular (Mardin, Silvan, Diyarbekir... vb.), Danişmendliler (Kayseri, Niksar, Tokat... vb.), Eyyûbiler (Urfa, Diyarbekir... vb.), Anadolu Selçukluları (Konya, Amasya, Sivas, Isparta, Antalya, Akşehir, Kırşehir, Erzurum, Tokat, Çorum... vb.), tarafından kuruldu (Taşdemirci, 1989: 519). Bu hakim güçler dışında 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'da kurulan diğer beylikler tarafından da medreseler inşa edilmiştir. Bu suretle medreseler Anadolu'nun her köşesine yayılmıştır denilebilir. Anadolu beyliklerinden biri olarak kurulan Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren eğitim ve öğretim işlerine önem vermiştir. Osmanlıların bu faaliyetleri kendilerinden önce bu alanda yapılan çalışmaların devamı niteliğinde sayılabilir.

Daha önceki İslam medreselerinde olduğu gibi, Osmanlı medreseleri de gaye ve gördüğü hizmetler bakımından birbirinden farklılıklar gösterirler. Biz bunları, Umumi Medreseler ve İhtisas Medreseleri olarak iki gruba ayırabiliriz. Birinci grup medreseler, İslam dünyasına dışarıdan giren ilimlerin belirli ölçülerde okutulduğu medreselerdir. Genel olarak kadı, müderris ve müftü yetiştirmek maksadıyla tesis edilmişlerdir. Köylere varıncaya kadar Osmanlı coğrafyasının neredeyse her yerinde açılmışlardır. İkinci grup medreseler ise, sadece bir ilmi, ayrıntılı bir şekilde öğretmeyi amaçlamıştır (Baltacı, 1976: 20-24).

Medreseler, gerek eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi, öğrenci alım ve bu öğrencilere sağlanan olanaklar bakımından, gerekse denetim ve kontrol edilmesi, asayiş ve güvenliğin sağlanması açısından özerk bir yapıya sahiptiler (Cihan, 2007: 27).

İslam dünyasında medreselerde okutulan derslerin ekseriyetini İslamî bilimler oluşturmaktaydı. Osmanlı medreselerinde ise kelim, hadis, fıkıh, tefsir, hesap, heyet (astronomi), ilm-i hikmet, mantık, belagat, nahiv, lügat, felsefe, akaid, Arapça, tarih ve coğrafya okutulmaktaydı. Ancak, yükselme döneminden sonra nakli ilimler daha çok ön plana çıkmış, akli ilimlere ise rağbet azalmıştır.

Osmanlı medrese teşkilatı Süleymaniye Medreseleriyle zirveye ulaştıktan sonra bozulmaya başlamıştır. Medreselerin bozulmasında fennî ilimlere olan ilginin azalması, nakli (dini) ilimlere olan rağbetin artması, bilginin araştırılıp, geliştirilmesinin bırakılıp, sadece nakledilmesine yönelmenin, ilmi bakımdan müderris olacak kabiliyette olmayanların rüşvet ve iltimasla bu mevkilere gelmesinin ve adına “beşik uleması” dediğimiz daha yeni doğmuş bir müderris çocuğuna müderrislik icâzetinin verilmesi ve diğer bazı merkezi ve yerel sorunların etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Medreselerin ıslahı için çeşitli zamanlarda tedbirler alınmış, kanunnâmeler ve hatt-ı hümayûnlar hazırlanmışsa da ulema sınıfının engellemeleri ve bazı siyasi olaylardan dolayı başarılı bir sonuç alınamamıştır. Sadece 1854 yılında şer'î mahkemelere kadı yetiştirmek üzere “Muallimhane-i Nüvvâb” adında bir medrese inşa edilmiştir. Bunun dışında 1867'de müderrislerden kurulu bir heyet, medrese öğretiminin iç düzenine ait önemli sonuçları olmayan bir düzenleme yapmışlardı (Ergün, 1996: 30).

Sultan II. Mahmut (1808-1839) ve Tanzimat Dönemleri (1839-1876) ile birlikte klasik eğitim kurumlarının yetersiz kalışı, yönü batıya dönük modern okulların açılması girişimlerini başlatmıştır. Ancak, dönemin ilk yıllarında halkın eğitiminden çok devletin ihtiyaç duyduğu memurların yetiştirilmesi amaç edinildiğinden 1839'un başlarında formel öğrenim görmemiş genç memurlara eğitim vermek üzere “Mekteb-i Maârif-i Adliyye³” ve “Mekteb-i ‘Ulûm-ı Edebiyye” adıyla iki okul açılmıştır (Somel, 2010: 50).

1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Osmanlı eğitim tarihinde 1869'a kadar bir dizi eğitime dair reformların yapılacağı döneme girilmiştir. Bu cümleden olarak, 1857 yılında kurulan Maârif-i Umumiyye Nezâreti ile eğitimi merkezileştirme ve kontrol etme noktasında ilk defa bakanlar kurulu düzeyinde bir adım atıldı. Ayrıca, modern devletlerde olduğu gibi eğitim artık hükümette bakanlık düzeyinde temsil edilmeye başlandı (Akyıldız, 2003: 273).

³ Mekteb-i Maârif-i Adliyye'deki “adli” kelimesinin adliye ile ilgili olmayıp, II. Mahmut bu sıfatla anıldığı için mektebe bu isim verilmiştir (Ergün, 1977: 394-406).

1869 yılında dönemin Maârif Nazırı Safvet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından Fransız eğitim sisteminin etkisi altında düzenlenip, ilan edilen Maârif-i Umumiyye Nizâmnamesi'ne göre, okullar; Mekâtib-i Umumiyye (Genel Okullar) ve Mekâtib-i Hususiyye (Özel Okullar) olarak ikiye ayrılmıştır. Bu maddeye göre, Mekâtib-i Umumiyyenin (Genel Okulların) idaresi ve gözetiminin devlete ait olduğu belirtilmiştir. Mekâtib-i Hususiyyenin (Özel Okulların) ise denetimi devlete, kuruluş ve yönetiminin ise kişi veya dini cemaatlara ait olduğu ifade edilmiştir (Parmaksız, 2008: 15). Bu düzenlemeye göre, eğitim çok parçalı yapıdan kurtarılmaya çalışılarak, o döneme kadar yapılan eğitim reformları daha planlı bir şekilde sürdürülmeye devam etmiştir.

Maârif-i Umumiyye Nizâmnamesi'ne göre örgün öğretim ilk, orta ve yüksek şeklinde derecelendirilmiştir. Bunlar Mekâtib-i Sıbyaniyye, Mekâtib-i Rüşdiyye, Mekâtib-i İdâdi, Mekâtib-i Sultaniyye, Mekâtib-i Aliyye olmak üzere beş kısma ayrılmıştır (Altın, 2008: 274).

Sultan II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Devleti eğitim alanında son derece ciddi değişim ve gelişim süreci yaşamıştır. Bu süreçten Mardin de payını alarak modern ilköğretim (ibtidai) ve ortaöğretim (rüşdiye ve idâdi) kurumları açılmıştır. Mardin kaza merkezinde ilk ibtidai mektepleri Diyarbekir Valisi Samih Paşa zamanında 1883-85 yılları arasında açılırken, 1883-84 yılları arasında iki ve 1884-85 yılları arasında da dört ibtidai mektebi açılmıştır (DVS,⁴ 1301: 133; 1302: 164). Cizre kaza merkezinde de 1884-85 yılları arasında iki ibtidai mektebi inşa edilmiştir (DVS, 1302: 164). Yine 1883-84 yılları arasında Mardin'de bir kız (inâs) ibtidai mektebi açıldı (DVS, 1301: 133). Sonraki yıllarda diğer kaza ve nahiyelerde de ibtidai mektepleri açılmıştır. Cuiet, (1891: 497), 1890'lı yıllarda Müslüman ve gayr-i müslim cemaatlara ait ilköğretim kurumlarının ülke çapında sayısının toplamını 684 olarak ifade etmektedir.

1871-72 yılları arasında Mardin kaza merkezinde kiralanan bir evde sahip olduğu 25 öğrenciyle eğitim faaliyetlerini sürdüren rüşdiye mektebi (DVS, 1288: 125) 1897 yılına kadar aynı mekanda faaliyetlerini sürdürmüş ve bu tarihte inşa edilen yeni bir binaya taşınmıştır (BA, MF. MKT, 361-36, 22 S 1315). Cizre kaza merkezinde 1870 yılında inşası tamamlanmış olan rüşdiye (DVS, 1287: 130), 1889 yılına kadar Maârif Nezaretinden ruhsat alamayıp, bu tarihte nezaret mektep hakkında bilgi istemiştir (BA, MF. MKT, 109-6, 7 L 1306). Nusaybin Rüşdiye Mektebi ise 1885 yılında eğitim öğretime başlamıştır (DVS, 1302: 114).

Mardin Mekteb-i İdâdîsi

Mardin'de idâdi mektebi açma girişimleri 1886 tarihinde başlamıştır. Bu tarihte Maârif Nezaretine gönderilen bir yazıda, Mardin'de inşa edilecek idâdi mektebinin toplam masrafının 285.994 kuruş olup, Mardin Sancağı yardım hissesinin yıllık bütçesi 127.779 kuruş olduğu için eksik kalan miktarın başka livalardan yardım yoluyla toplanması için izin istenmiştir. Nezaret, bunu Şura-yı

⁴ Diyarbekir Vilâyet Salnâmesi.

Devlet'e havale etmiş ve nihayetinde olumlu bir sonuç alınamamıştır (BA, İ. ŞD, 81-4840, 15 L 1303). 1894 yılında Diyarbakir Vilayeti vali vekili Ramiz Efendi tarafından Maârif Nezaretine gönderilen telgrafname ile Mardin'de idâdi mektebi açılması için teşebbüste bulunulmuştur. Ancak, 3 Ekim 1894'de nezaretten gelen cevapta, Mardin'de idâdi mektebinin bulunmadığı teyit edilmesine rağmen bilinmeyen bir nedenle mektebin inşasından vazgeçilmiştir (BA, MF. MKT, 230-17, 2 R 1312).

Mardin Mutasarrıfı Gazizade Mehmet Efendi tarafından 30 Ekim 1900 tarihinde Maârif Nezaretine gönderilen bir yazıyla rüşdiye mektebinin Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkış yıldönümünde idâdi mektebine dönüştürülüp, resmi açılışının yapıldığı ve fotoğrafının da çekilerek gönderildiği bildirilmiştir. Mutasarrıflığın bu bildiriminden sonra 19 Kasım 1900 tarihinde idâdi mektebinin resmi açılışı yapılmıştır (BA, MF. MKT, 536-11, 26 B 1318 (19 Kasım 1900)). İdâdi binası Hamdullah Efendi'nin nezareti altında inşa edilmiştir (BA, MF. MKT. 805-76, 16 B 1322). Her ne kadar okulun resmi açılışı yapılsa da beş sınıflı olarak planlanan okulun, mali yetersizlikten dolayı ancak iki sınıfı eğitim-öğretim faaliyetlerine hazır hale getirilebilmiştir (BA, MF. MKT. 899-56, 17 L 1323). Buna rağmen, öğrenci sayısı 1901 yılında 70 (DVS, 1319: 128), 1903'de ise 75 idi (DVS, 1321: 128). 1912-1913 eğitim-öğretim döneminde mektebe kaydedilen öğrenci sayısı ise 40 olup aralarında bir Ermeni öğrenci de vardı (Yıldız, 2014: 225).

Okulun, öğrencilerin kayıt ve kabul işlemlerinin yapılarak gerçek manada derslere başlaması, II. Abdülhamit'in doğum günü yıldönümüne denk getirilerek 30 Ağustos 1902 tarihinde mümkün olmuştur (BA, MF. MKT. 603-32, 24 L 1319). Açılış töreninden önce mektep müdürü Muharrem Efendi, Malatya İdâdi Mektebi müdürlüğüne tayin edilmiş, onun yerine de Akkâ İdâdi Mektebi eski müdürü Süleyman Efendi tayin edilmiştir. Açılıştaki Süleyman Efendi henüz Mardin'e varmamış olduğu için, açılış sırasında vekâleten bir muallim müdürlük görevini üstlenmiş ve açılış gerçekleştirilmiştir (BA, MF. MKT. 584-19, 24 C 1319).

İdâdi mektebinin açılmasıyla birlikte muallim tayin etme işlemleri başlamıştır. Lice Kazasına bağlı Karaz Nahiyesi Hamidiye İptidai Mektebi muallimi Mehmet Efendi, buranın muallimlik maaşıyla idare edemediğinden Mardin'de yeni açılmış olan idâdi mektebinin mubassırlığına⁵ tayinini 29 Kasım 1900 tarihinde Maârif Nezaretinden talep etmiştir. 24 Mayıs 1901'de gelen cevapta, Mehmet Efendi'nin idâdi mektebine tayini kabul edilip, kendisinden boş kalan ibtidai muallimliğine de 100 kuruş maaşla Baharlı Nahiyesi Hamidiye ibtidai mektebi muallimi Şeyh Ali Rıza, Baharlı mektebine de Behrimaz mektebi muallimi Hanili Mehmet Nuri Efendi tayin edilmiştir (BA, MF. MKT. 560-13, 5 S 1319). Buna göre, ibtidai mektebi muallimleri, idâdi mektebine tayin edilebiliyordu diyebiliriz. Ancak, idâdi mektebine muallim alımında birinci tercih darülfünun ve darü'l-mu'allimîn mezunlarıydı (BA, MF. MKT. 1090-61, 9 Z 1326).

⁵ Mubassır: Okul düzenini sağlayan görevli (Devellioğlu, 1993: 789).

Diyarbakir Muhasebe Memurluğuna 30 Ağustos 1901 tarihinde bildirilerek gazetelerle de ilan edilen idâdi mektebi muallimleri ve uhdelerine verilen dersler ve ücretleri şunlardır (BA, MF. MKT, 577-42, 27 Ca 1319):

Tablo 1

Ders Saati	Dersin İsmi	Ders Ücreti
Müdür Süleyman Efendi		
	Müdüriyet	500 Kuruş
10	Fransızca	250 Kuruş
2	Cebir	100 Kuruş
2	Hıfzı's-sıhha	100 Kuruş
4	Hendese	140 Kuruş
3	Türkçe (4-5. Sınıf)	100 Kuruş
(toplam) 21		1.190 Kuruş (toplam)
Uhdesinden alınan Arapça dersine bedel olarak Hamdullah Efendi'ye		
6	Türkçe (1. Sınıf)	100 Kuruş
5	İlm-i Eşya	100 Kuruş
(toplam) 11		200 Kuruş (toplam)
Uhdesinden alınan Ulûm-ı Diniyye (Dini İlimler) dersine bedel olarak Süleyman Efendi'ye		
10	Arapça	200 Kuruş
4	Ahlak	100 Kuruş
(toplam) 14		300 Kuruş (toplam)
Farsça Muallimi Numan Sabit Efendi		
	Türkçe (2-3. Sınıf)	120 Kuruş
Ali Şevki Efendi'ye		
	Ulûm-ı Diniyye	240 Kuruş

Tabloya göre, hem uhdesindeki ders sayısının diğer muallimlerden fazla olması hem de ek olarak müdüriyet ücretini almasından dolayı en yüksek maaş müdüre verilmekteydi. Bir muallime haftalık 21 saate kadar ders verilebiliyordu.

Yabancı dil dersi olarak Fransızca okutulmakta olup, ders ücreti de Türkçe dersinden daha yüksek idi.

Ulûm-ı Diniyye muallimliğine imtihan komisyonunca yapılan imtihandan sonra ehliyet sahibi olduğu anlaşılan Şam Dar'ül-muallimîn mezunu Ali Şevki Efendi tayin edilmiştir (BA, MF. MKT. 618-6, 19 Z 1319).

20 Eylül 1903 tarihinde Maârif Nezaretinden Diyarbekir Maârif Müdüriyetine gönderilen bir yazıyla, Mardin İdâdi Mektebi için yeni bir idâdi programı hazırlandığı ve muallimlerin dersleri ve maaşlarının yeniden düzenlendiği bildirilmiştir. Bu yeni programa göre muallimlerin uhdelerine verilen dersler ve ücretleri şöyledir (BA, MF. MKT, 736-58, 27 C 1321):

Tablo 2

Ders Saati	Dersin İsmi	Ders Ücreti
Müdür Süleyman Efendi		
	Müdüriyet	500 Kuruş
12	Fransızca	400 Kuruş
4	Kitâbet	180 Kuruş
3	İlm-i Eşya	110 Kuruş
(toplam) 19		1.190 Kuruş (toplam)
Hamdullah Efendi		
8	Tarih	200 Kuruş
11	Türkçe (2-4. Sınıf arası)	200 Kuruş
4	Coğrafya (1-2. Sınıf)	120 Kuruş
1	Usul Defteri	80 Kuruş
(toplam) 24		600 Kuruş (toplam)
Ahmet Mithat Efendi		
9	Coğrafya (3-6. Sınıf arası)	200 Kuruş
6	Resim	100 Kuruş
(toplam) 15		300 Kuruş (toplam)

Süleyman Efendi (BA, MF. MKT. 1019-1, 20 Ş 1325)		
12	Arapça	200 Kuruş
3	Ulûm-ı Diniye ve Ahlakiye 6. Sınıf	110 Kuruş
(toplam) 15		310 Kuruş (toplam)
Ali Şevki Efendi		
15	Ulûm-ı Diniye ve Ahlak (1-5.Sınıf)	240 Kuruş
Kemal Efendi		
7	Hüsn-i Hat	100 Kuruş
Numan Sabit Efendi		
8	Farsça	120 Kuruş
6	Türkçe (1. Sınıf)	110 Kuruş
(toplam) 14 ⁶		230 Kuruş (toplam)
Münhal (henüz muallim atanmamış)		
6	Ma'lûmât-ı Ziraiye	150 Kuruş
11	Hesap	300 Kuruş
5	Hendese	150 Kuruş
2	Cebir	100 Kuruş
(toplam) 24		700 Kuruş (toplam)

29 Aralık 1903'te verilen cevapta, Mardin İdâdi Mektebinin 14 Ekim 1903 tarihinde, bu yeni programla eğitim faaliyetlerine başladığı bildirilmiştir (BA, MF. MKT. 736-58, 27 C 1321). Ancak, idâdi müdürü Süleyman Efendi tarafından 18 Ekim 1903 tarihinde nezarete gönderilen bir telgrafla, mektebin eski programla eğitim faaliyetlerini sürdürmesi istenmiştir. Ancak, nezaretten 29 Ekim 1903'de idâdi müdüriyetine cevaben çekilen telgrafta, hazırlanmış olan yeni müfredatın uygulanması istenmiş, aksi halde gerekli işlemlerin yapılacağı uyarısında bulunulmuştur (BA, MF. MKT. 745-32, 7 Ş 1321). Buna göre, devletin nakli ilimlerin yanı sıra akli ilimlerin de okutulması konusunda ısrarlı davrandığı ifade edilebilir.

⁶ Aslında "16" yazıyor.

Tablo 2'ye göre, 5 Ocak 1904 tarihinde nezarete gönderilen bir yazıda henüz muallimi atanmamış olan *Ma'lûmât-ı Ziraiye, Hesap, Hendese ve Cebir* dersleri için Diyarbakir İdâdi Mektebi mezunu Münir Nazmi Efendi'nin yarı maaş olan 700 kuruş maaşla vekâleten tayin edilmesi istenmiştir. Ancak, 25 Ocak 1904'de gelen cevapta, Münir Nazmi Efendi'nin vekil olarak tayin edilmesi uygun görülmesine rağmen, bir süre sonra onun yerine darü'l-mu'allimîn mezunlarından birinin tayin edilmesinin daha sağlıklı olacağı bildirilmiştir (BA, MF. MKT. 759-54, 10 Za 1321). Bunun üzerine, Diyarbakir Maârif Müdüriyetinden 21 Şubat günü Maârif Nezaretine gönderilen bir yazıda, bu sefer Münir Nazmi Efendi'nin asil muallim olarak tayin edilmesi talep edilmiştir. Ancak, 28 Mayıs'da gelen cevapta, Münir Nazmi Efendi'nin istenilen seviyede ehliyet sahibi olmadığı belirtilip, Kengir⁷ İdâdisi muallimlerinden Said Efendi tayin edilmiştir (BA, MF. MKT. 782-56, 10 Ra 1322).

Said Efendi'nin kısa bir süre sonra Erzurum muallim-i salisliğine terfi etmesi üzerine açık kalan *Hesap, Hendese, Ziraat, 4. Sınıf Türkçe ve Kitabet* derslerinden *Kitabet* dersi Hamdullah Efendi'nin uhdesine verilir iken, diğer dersler için Mardin İdâdisine tayinini isteyen darü'l-mu'allimîn-i rüşdiye mezunu Rahmi Efendi, 512 kuruş maaşla 20 Ekim 1904 tarihinde göreve atanmıştır. Rahmi Efendi, kendi arzusuyla tayin edildiği için kendisine harcırah (yol parası) verilmemiştir. Rahmi Efendi'nin tayin işlemi yapılmadan önce, imtihan komisyonunca *Hesap, Hendese, Türkçe ve Ziraat* derslerinden sınava tabi tutulmuştur. Sınav sonuçlarına göre girdiği derslerden aldığı notlar şöyledir: *Hesap: 8, Hendese: 7, Türkçe: 10 ve Ma'lûmât-ı Ziraiye: 7*. Yapılan sınavdan aldığı notlara binaen tayin işlemi gerçekleştirilmiştir (BA, MF. MKT. 810-72 / 810-76, 10 Ş 1322).

Mardin Mutasarrıfı Sami Bey tarafından Maârif Nezaretine 10 Ocak 1904 tarihinde gönderilen telgrafta, idâdi müdürü Süleyman Efendi'nin memleketine gitmek üzere merkez vilayete gittiğini ve muallimlerden Mithat Efendi'nin vekil müdür olarak tayin edildiğini bildirmiştir. Bununla birlikte, bir mektebin uzun süre vekil müdür ile idaresinin okulun intizamı açısından iyi olmadığı belirtilerek, daha tecrübeli bir müdürün tayinine izin verilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine, nezaret, 19 Mayıs 1904'de Süleyman Efendi'nin görevine son vermiş, yeni müdür olarak Üsküp İdâdisi muallim-i evveli Şükrü Efendi'yi tayin etmiştir. Ayrıca, diğer muallimlikler için de yeni bir düzenleme yapılmıştır.

⁷ Çankırı (Sezen, 2006: 117).

Tablo 3

Dersin İsmi	Ders Ücreti
Şükrü Efendi ⁸	
Müdüriyet	700 Kuruş
Fransızca	336 Kuruş
	1.036 Kuruş (toplam)
Said Efendi ⁹	
İlm-i Eşya	60 Kuruş
Hesap	200 Kuruş
Hendese	100 Kuruş
Kitabet	112 Kuruş
	472 Kuruş (toplam)
Hamdullah Efendi	
Tarih	160 Kuruş
Türkçe (2-4. Sınıf arası)	220 Kuruş
Coğrafya (1-2. Sınıf)	80 Kuruş
Usul Defteri	28 Kuruş
	488 Kuruş (toplam)
Ali Şevki Efendi	
Arapça	240 Kuruş
Farsça	160 Kuruş
	400 Kuruş (toplam)

⁸ Maârif Nezaretinden Kosova Maârif Müdüriyetine Üsküp İdâdisi muallim-i evveli Şükrü Efendi'nin Mardin idâdisine tayin edildiği bildirilmiştir.

⁹ Maârif Nezaretinden Kastamonu Maârif Müdüriyetine, Çankırı İdâdisinden Said Efendi'nin Mardin İdâdisine nakledildiği bildirilmiştir.

Münhal (henüz muallim atanmamış)	
Coğrafya (3-6. Sınıf arası)	180 Kuruş
Resim	120 Kuruş
Türkçe (1. Sınıf)	120 Kuruş
	420 Kuruş (toplam)
Münhal (henüz muallim atanmamış)	
Ma'lûmât-ı Ziraiye	168 Kuruş
Cebir	56 Kuruş
	224 Kuruş (toplam)

Münhal bırakılan muallimlikler için mektep idaresince uygun olan iki muallimin atanması talep edilmiştir. 23 Ağustos 1904'de yeni müdür Şükrü Efendi, Mardin'e varmış, müdür vekili Mithat Efendi, 4 Temmuz'da bu görevinden ayrılmış ve Şükrü Efendi ile muallimlerden Mithat, Hamdullah, Süleyman, Ali Şevki ve Kemal Efendiler 5 Temmuz'da görevlerine başlamışlardır (BA, MF. MKT. 781-74, 6 Ra 1322). Tablo 3'de boş kalan derslere tayin edilen Said Efendi'nin 5 Temmuz'da görevine başlamamasının nedeni, bir süre önce Erzurum muallim-i salisliğine terfi etmesiydi. Önceki yıllarda olduğu gibi, ders programında yapılan yeni düzenlemeyle modern derslerin okutulması hususunda kesin bir eğitim politikası takip edilmektedir. Bazı derslere muallim bulma konusunda sorun yaşanmakla birlikte, kısa sürede bu sorun halledilmekteydi. Bu cümleden olarak, Niğde İdâdi Mektebi mubassırı ve Resim muallimi olan Hasan Tahsin Efendi, 270 kuruş maaşla ailesini geçindiremediğini, Nisan 1905 tarihinde Maârif Nezaretine bildirmiş ve başka bir mektebe tayinini talep etmiştir.¹⁰ Bu sırada Mardin İdâdîsi muallimlerinden Mithat Efendi'nin Diyarbakir İdâdisine nakli ve Hamdullah Efendi'nin de azledilmesinden dolayı Mardin İdâdisinde bu muallimler tarafından okutulan dersler boşta kalmıştı. Bu sebeple Diyarbakir Maârif Müdüriyeti, boşta kalan derslere 574 kuruş maaşla Hasan Tahsin Efendi'nin talip olup olmadığını Niğde Mutasarrıflığından sordu. Neticede, 17 Temmuz 1905 tarihinde, Hasan Tahsin Efendi tayin edilerek, uhdesine aşağıdaki dersler verilmiştir (BA, MF. MKT. 850-61, 26 S 1323):

¹⁰ Bu mazbata, Niğde İdare Meclisi aracılığıyla Maârif Nezaretine bağlı Mekâtib-i İdâdiye Dairesine gönderildi.

Tablo 4

Coğrafya (3-5. Sınıf)	120 Kuruş
Türkçe (1. Sınıf)	120 Kuruş
Resim	100 Kuruş
Kitabet	84 Kuruş
Mubassır	150 Kuruş
	574 Kuruş (toplam)

Tayin işlemi gerçekleştirilen bir mualliminin geldiği ve gideceği yer arası mesafe kaç saat ise, saati beşer kuruştan hesaplanarak harcırah (yol parası) verilmesi usuldendir. Buna göre, Hasan Tahsin Efendi, 15 Ağustos 1905 tarihinde Maârif Nezaretine gönderdiği bir yazıyla, Niğde ile Mardin arası mesafenin 132 saat olduğunu belirtip, kendisine saati beşer kuruştan toplam 660 kuruş yol masrafı verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nezaretten 8 Ekim 1905 tarihinde gelen cevapta, 660 kuruştan 99 kuruşun tasarruf amaçlı, 33 kuruşun da Bâb-ı Âli Teshilat Sandığına¹¹ tahsis edildiği için kendisine 528 kuruş verileceği bildirilmiştir (BA, MF. MKT. 886-66, 8 Ş 1323).

130

Mardin İdâdi Müdüriyeti tarafından 13 Haziran 1905 tarihinde Maârif Nezaretine gönderilen yazıda, okulun muallimlerinden Hamdullah Efendi'nin düzeni bozduğu ve eski müdür Süleyman Efendi aleyhinde mazbatalar yazarak istifaya zorladığı belirtilmektedir. Bunun üzerine, Maârif Nezaretinden 24 Temmuz 1905'de Yanya Maârif Müdüriyetine, hakkında hiçbir cezai işlem olmayan Berat İdâdisi muallimi Nazmi Efendi ile Hamdullah Efendi'nin becayiş (yer değiştirme) usulüyle yer değiştireceği bildirilmiştir. Hamdullah Efendi, Berat İdâdisine Nazmi Efendi'nin uhdesinde bulunan *Coğrafya* (260 Kuruş), *Tarih* (240 Kuruş) ve *4. Sınıf Türkçe* (90 Kuruş) muallimliklerine atandı. Nazmi Efendi ise Mardin İdâdisine Hamdullah Efendi'nin uhdesinde bulunan *Tarih* (160 Kuruş), *2-3. sınıflar Türkçe* (248 Kuruş) ve *1-2. sınıflar Coğrafya* (80 Kuruş) muallimliklerine tayin edilmiştir (BA, MF. MKT. 856-10, 15 Ra 1323). Ancak, 26 Aralık 1905'de Diyarbekir'den nezarete gönderilen yazıda, Berat İdâdisinden gelecek olan Nazmi Efendi'nin henüz gelmediği bildirilmiş olup, uhdesinde olan derslerin boş geçtiği belirtilmiştir. Bundan dolayı daha önce de Mardin İdâdisinde Riyaziye Muallimliği yapmış olan Yüzbaşı Ahmet Efendi'nin boş olan derslere tayinine izin verilmesi istenmektedir. 14 Kasım 1905'de gelen cevapta, Nazmi Efendi'nin Görice İdâdi Mektebine tayin edildiği belirtilip, darü'l-muallimîn ve darülfünun mezunlarından talip olan olmadığı takdirde Yüzbaşı Ahmet Efendi'nin tayin edilebileceği bildirilmiştir (BA, MF. MKT. 894-37 / 903-69 / 805-76).

¹¹ Emekli Sandığı.

27 Haziran 1907'de Diyarbekir Maârif İdaresine çekilen telgrafla Mardin idâdî müdürü Şükrü Efendi'nin Priştine İdâdisi müdüriyetine tayin edildiği için sınavların bitiminden hemen sonra Priştine'ye gitmesi istenildi (BA, MF. MKT. 1003-17, 16 Ca 1325). Ahmet Şükrü Efendi'nin tayin edilmesi kendi iradesi dışında olduğu için kendisine harcırah (yol parası) verilmesi kararlaştırılmıştır (BA, MF. MKT. 1076-52, 19 Ş 1326).

Mardin Mutasarrıfı Arif Bey tarafından 27 Ağustos 1907 tarihinde Maârif Nezaretine gönderilen telgrafta, Şükrü Efendi'nin Priştine İdâdisine tayini üzerine boş kalan müdürlük kadrosu için bir an evvel tayin yapılması talep edilmektedir. Nezaretten mutasarrıflığa 14 Eylül'de gönderilen telgrafta, Trabzon İdâdisi muallim-i evveli İsmail Hakkı Efendi'nin¹² tayin edildiği bildirilmiştir (BA, MF. MKT. 1016-19, 6 Ş 1325).

İsmail Hakkı Efendi'nin uhdesine şu dersler verilmiştir:

Tablo 5

Ders Saati	Ders İsmi	Ders Ücreti
	Müdüriyet	542 Kuruş
3	Kitabet	84 Kuruş
4	Ziraat	112 Kuruş
9	Fransızca	252 Kuruş
5	Hendese	100 Kuruş
(toplam) 21		1.090 Kuruş (toplam)

Ancak, İsmail Hakkı Efendi gelme işini geciktirince bu durum nezarete bildirilmiştir. Nihayetinde, nezaretten 7 Ekim 1907 tarihinde Diyarbekir Maârif İdaresine çekilen telgrafla İsmail Hakkı Efendi'nin süratle gelmesinin kendisine tebliğ edildiği belirtilmiştir (BA, MF. MKT. 1020-69, 29 Ş 1325).

Kayseri İdâdi Mektebinde üç sene Türkçe muallimliği yaptıktan sonra başka bir yere tayini için Maârif Nezaretine müracaat eden Ahmet Hamdi Efendi, 27 Temmuz 1907 tarihinde Mardin İdâdisine 480 kuruş maaşla *Hesap, Resim ve 3. ve 4. sınıflar Türkçe* muallimliklerine tayin edilmiştir. 20 Ekim'de Diyarbekir'den nezarete bildirilen yazıda, Ahmet Hamdi Efendi'nin Mardin İdâdisine geldiği ve selefi vekil Zeynel Abidin Efendi'nin ayrılıp, kendisinin işe başladığı bildirilmiştir (BA, MF. MKT. 1009-61, 16 C 1325). Ahmet Hamdi Efendi, 30 Eylül 1907'de nezarete gönderdiği yazıda, aile efradının fazlalığından bahisle Kayseri'den

¹² İsmail Hakkı Efendi, darü'l-mu'allimin mezunu olup, daha önce Maârif Nezaretinde memur olarak da çalışmıştır. BA, MF. MKT, 1019-1, 20 Ş 1325).

Mardin'e gelirken yol masrafının çok tuttuğunu ve bu sebeple kendisine harcırah (yol parası) verilmesini talep etmiştir. Talep üzerine kendisine Kayseri ile Mardin arası mesafeye göre saati beşer kuruştan harcırah verilmiştir (BA, MF. MKT. 1025-7, 24 L 1325). İsmail Hakkı Efendi, uhdesindeki derslerden Fransızca dersini fahri olarak Yüzbaşı Hamdi Efendi'ye devretmiş, ayrıca, muallimlerden bazılarının derslerinin çok olduğunu söyleyip, hafifletmek bahanesiyle bazı dersleri mahalle imamlarına vermiştir. Bu durum Türkçe muallimi Tahir Nadi Efendi tarafından 29 Haziran 1908'de nezarete bildirilmiştir. Nezaret, Diyarbakir Maârif Müdüriyetine 19 Ağustos 1908'de bir yazı göndererek olayın araştırılmasını istemiştir (BA, MF. MKT. 1072-41, 21 B 1326). Yine İsmail Hakkı Efendi'ye dair 19 Mayıs 1909 tarihinde Diyarbakir maârif müdürü tarafından nezarete gönderilen yazıda, İsmail Hakkı ile Ahmet Hamdi Efendi arasındaki çekişmeden dolayı okulun düzeninin bozulduğu ve halkın çocuklarını okula göndermek istemediği bildirilmiştir. Bunun üzerine, nezaretten Diyarbakir'e çekilen 11 Haziran 1909 tarihli telgrafta, müdür ile mualliminin orada istihdamının uygun olup olmadığının araştırılması istenmiştir (BA, MF. MKT. 1126-9, 16 Ca 1327).

Tokat idâdisinden Mardin'e 5 Eylül 1907 tarihinde Fazlullah Efendi tayin edilmiş olup, nezaretten 14 Eylül'de Sivas Vilayetine çekilen telgraf ile Fazlullah Efendi'ye Tokat'tan Mardin'e kadar harcırah (yol parası) verilmesi istenmiştir (BA, MF. MKT. 1018-81, 20 Ş 1325). Fazlullah Efendi, 15 sene aralıksız Ermeni mekteplerinde Türkçe muallimliği yapmış olup, Mardin idâdisinde de *Farsça, Ma'lûmât-ı Medine, 'Ulûm-i Diniyye ve Coğrafya* muallimliği yapmıştır. Fazlullah Efendi, 8 Mart 1909 tarihinde nezarete gönderdiği bir yazıda müdür muavinliğine terfi talebinde bulunmuşsa da bu kabul görmemiştir (BA, MF. MKT. 1113-53, 14 Ra 1327).

Sonuç

1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizâmnamesi'nin ilanından sonra açılmasına karar verilen idâdi mektepleri 1885 yılından sonra birçok vilayette açılmaya başlanmış ve 19 Kasım 1900 tarihinde Mardin kaza merkezinde de bir idâdi mektebi açılmıştır. Okulun ders programlarına bakıldığında ağırlıklı olarak pozitif bilimleri içeren derslerin ve yabancı dil olarak da Fransızcanın okutulduğu anlaşılmaktadır. Okulda çeşitli sebeplerden dolayı öğretmeni bulunmayan derslerin boş geçmesini engellemek amacıyla farklı meslek gruplarından maarife yeteneği olan şahısların geçici olarak görevlendirildikleri tespit edilmekle birlikte, Maârif Nezaretinin tayin edeceği öğretmenlerin darü'l-mu'allimîn mezunu olması arzu edilmektedir. Ancak, okulun verdiği mezun sayısı incelendiğinde bu pek de mümkün görünmüyordu. Bununla birlikte, idâdi mektebine oldukça iyi eğitim görmüş öğretmen adaylarının da talip olduğu anlaşılmaktadır. Okuldaki öğretmenlerden bazıları sadece bir derse girerken bazıları birkaç derse girebilmekteydi. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanıyla birlikte, müslim ve gayri müslim tebaanın eğitim ve diğer birçok konuda eşit haklara sahip

olmalarının etkisiyle Mardin İdâdî Mektebinde gayr-i müslim öğrencilerin de ders gördüğü anlaşılmaktadır.

Öğretmenlerin tayin edildikleri okula giderken harcırah (yol parası) alması ya da çeşitli sebeplerden dolayı görev aldıkları okuldan becayiş (yer değiştirme) usulüyle başka bir okula nakil işlemlerinin gerçekleşmesi gibi günümüzde Milli Eğitim Bakanlığının öğretmenlere sağlamış olduğu hakların bir kısmının Maârif Nezaretince bu dönemde verildiği anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın, Osmanlı eğitim sistemi ile Mardin şehir tarihini çalışacak araştırmacılara katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Kaynakça

I.ARŞİV

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA)

Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi Evrakı (MF. MKT): 361-36; 109-6; 230-17; 536-11; 805-76; 899-56; 603-32; 584-19; 560-13; 1090-61; 577-42; 618-6; 736-58; 1019-1; 745-32; 759-54; 782-56; 810-72; 810-76; 781-74; 850-61; 886-66; 856-10; 894-37; 903-69; 805-76; 1003-17; 1076-52; 1016-19; 1020-69; 1009-61; 1019-1; 1025-7; 1072-41; 1126-9; 1018-81; 1113-53.

İrade-i Şura-yı Devlet (İ. ŞD): 81-4840.

B. Salnameler

Diyarbakir Vilâyet Salnâmeleri

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 2, Sene 1287, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 3, Sene 1288, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 6, Sene 1291, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 7, Sene 1292, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 10, Sene 1300, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 11, Sene 1301, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 12, Sene 1302, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 17, Sene 1318, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 18, Sene 1319, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 19, Sene 1321, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, Def'a 20, Sene 1323, Diyarbakir Vilâyet Matbaası.

Maârif Nezâreti Salnâmeleri

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, Def'a 4, Sene 1319, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiyye, Def'a 6, Sene 1321, Matbaa-i Amire.

II. TELİF ESERLER

- Abat, R. (2007). İslam Düşüncesi ve Medniyetinin Gelişiminde Tercüme Hareketleri ve Nusaybin Medresesinin Etkisi. *Makalelerle Mardin içinde*, 1-4. haz. İbrahim Özcoşar, C. 3, İstanbul, 85-95.
- Akyüz, P. G. (1998). Mardin İli'nin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi. İstanbul: Resim.
- Altın, H. (2008). 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 271-283.
- Akyıldız, A. (2003). Maârif-i Umûmiyye Nezâreti. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde*, C. 27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 273-274.
- Atalay, T. (2005). İlk Dönem Süryani Din Eğitimi Giriş. *Süryaniler ve Süryanilik içinde*, 1-4. haz. Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. 3, Ankara, 167-183.
- Baltacı, C. (2004). Osmanlılar'da Mektep. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde*, C. 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 6-7.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan.
- Batır, B. (2007). *İkinci Meşrutiyet'ten Tevhid-i Tedrisat'a Türkiye'de İlköğretim (1908-1924)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Cihan, A. (2007). *Osmanlı'da Eğitim*. İstanbul: 3F.
- Cuinet, V. (1891). *La Turquie d'Asie içinde*, 1-4, C. 2, Paris.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın.
- Ekinci, A. & Kütük, A. (2007). Güneydoğu Anadolu'nun Medeniyet Tarihi Açısından Önemi ve Nusaybin Okulu. *Makalelerle Mardin içinde*, 1-4. haz. İbrahim Özcoşar, C. 3, İstanbul, 91-105.
- Ergün, M. (1996). İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri. Ankara: Ocak.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. 1-5, C. 1. İstanbul: Eser.
- Hızlı, M. (1987). Kuruluştan Osmanlılara Kadar Medreseler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 273-281.
- İbn Battuta T. (2004). *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A.S. Aykut, C. 1. İstanbul: Yapı Kredi.
- Kütük, A. (2006). Ortaçağ'da Nusaybin Bölgesinin Siyasi, Sosyal, İktisadi ve Kültürel Durumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özdemir, Ş. (2007). Tarihi Süreç İçerisinde Nusaybin Medresesinin Bölge Kültürüne Katkıları. *Makalelerle Mardin içinde*, 1-4. haz. İbrahim Özcoşar, C. 3. İstanbul, 75-85.
- Özgür, M., Soyukaya, N., Kaya F., Han, Z., Savaş, B., Alpay, E. (2013). *Mardin Kültür Envanteri*. Mardin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü II*. İstanbul: MEB.
- Parmaksız, E. (2008). *II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Stone, F. A. (2011). *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi*. çev. Ayşe Aksu, İstanbul: Dergah.
- Taşdemirci, E. (1989). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreseler*. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 519-532.
- Taşkın, Ü. (2008). *Klasik Dönemde Osmanlı Eğitim Kurumları*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 343-366.
- Taşgın, A. (2005). *Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinde Yenileşme Çabaları: Deyru'l-zafaran Manastırında Patriklik Matbaası*. *Süryaniler ve Süryanilik içinde*, 1-4, haz. Ahmet Taşgın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. 4, Ankara, 1-27.
- Yıldız, H. (2014). *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakir Vilayeti'nde Eğitim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.